

MERJASCI

Odlomki iz romana

Boro Kostanek

Bilo je zgodaj zjutraj. Vlak je ustavil v mraku, dim se je debelo kopičil iz lokomotive. Mimo svetilk so se vlačile pene jutranjega hlada in se navijale okoli drogov, kjer so bile pritrjene luči. Nekaj mračnih ljudi je hitelo skozi vrata. Človeškega glasu ni bilo slišati na postaji. Ljudje se še niso predramili povsem in niso vedeli prav, kako naj pričnejo nov dan. Nekaj je bila kriva tudi pozna jesen, ki je bila že pred davnim raztrosila svojo lepoto in so ji ostali zdaj le paberki. Na peronu je ležalo nekaj vlažnega listja, čeprav ni bilo v bližini nobenega drevesa.

Z očetom sta izstopila. Počakala sta, da je vlak odpeljal, nato si je oče natovoril Mrtov kovček na rame. Mrt je stal poleg in z velikimi očmi opazoval breme, ki se je zibalo na očetovih ramenih. Segalo je za stegnjeno roko mimo očetove glave, njegova roka se je le z naporom stegovala k vrhu in tam držala ročaj. Mrta je oblila bridka nevolja; oprijel se ga je občutek nemoči, ko je gledal, kako kovček žaga očetovo glavo od ramen. Ležala je tam gori in Mrtu se je zdelo, da jo bo kovček vsakčas odrinil in se bo zakotalila po žlebu nizdol.

Mrt ni čutil nič gorkega do očeta; bal se ga je. Oče je bil trd z njim, za vsak prekršek ga je opsoval in obrcal. Prepogosto mu je njegova palica, kot se je zdelo Mrtu, po nepotrebnem razparala zadnjico. Toda tolikšen tovor na očetovih ramenih je povzročil v njem občutek, da je bil krivičen proti očetu. Tistebarti, ko mu je oče prenašal prtljago na postajo, je odkril toliko prikrite, pod hrapavo skorjo se pretakajoče, nikdar priznane očetove ljubezni, da ga je bilo sram.

Šla sta molče skozi mesto. Mrt je hodil spredaj, oče za njim. Mrt se ni oziral in ni spraševal, vendar je vedel, kam mora zaviti. Prisluškoval je ritmu očetovih korakov in iz njihovega drsanja sklepal, v katero smer mora zaviti. Tako sta prehodila precejšen kos mesta. Mrt je vso pot čutil na tilniku vročo očetovo sapo, slišal je za seboj klopotanje očetovega telesa in robato kmečko obleko, ki je klatila po njegovih udih.

Ljudje so se obračali za njima. Tisti, ki so jima prišli naproti, so ju opazovali od spredaj kot nenavadno redkost s podeželja. Niso še videli živali, ki bi držala glavo tako čudno vstran in bi ji ležalo na vratu tolikšno breme. Mrt jim je bral zavzetost in začudenje iz oči. Bil je ponosen na očetovo šepanje, na njegova živalska pleča in izbuhnjene oči. Bil je ponosen celo na dolgi, brezbarvni očetov plašč, ki ga je otepal

po nogah in so mu votlo klopotala kolena obenj. Oče pa se nikamor ni ozrl. Ni pozdravljal nikogar, saj tudi nikogar ni poznal. Tudi v izložbe in okna trgovin, kjer se je prebujalo vrvenje mesta, se nista ozirala. Oče je sopihal pod težkim tovorom, Mrt pa je iz obzirnosti do očeta in tudi zato, da bi ga ne izzival, gledal stalno predse. Dolgo sta hodila tik drug za drugim in prečkala vrsto ulic. Kakor je oče šepal na domačem dvorišču, tako je šepal tudi sedaj. Kovček je pritiskal v hrbet in v noge. Mrt je hodil prazen. Čeprav ni poznal poti skozi mesto, čeprav se nobenkrat ni ozrl po očetu za seboj in vso pot nista spregovorila nobenega stavka, je trdno stopal pred očetom, ob pravem času zavijal na desno in ob pravem na levo. Oče je z ritmom svojih šepajočih korakov molče narekoval sinu pot. Prtljaga se mu je zasajala v tilnik in mu rezala glavo od ramen. Oči so se široko razprle, usta so glasno, včasih hrupno hlatala za sapo.

Pred veliko, nadvse veliko hišo sta obstala. Obstala samo zato, ker je bila hiša tako silno velika, največja v okolici. Tako so jima jo popisali gospod. Stene so bile gladke, okna gosta in bleščeča, okoli zemljišča pa je vodil suličast plot. Na streho je curnilo sonce, pocedilo se je po zidovih in takrat sta zagledala velike, črno obrobljene črke, ki so jima stopale naproti. Stalo je čez cel prednji zid: izdelovalnica idealov.

Stala sta pred hišo in kovček je trdo ležal na očetovih ramenih. Zdaj se je še globokeje zarezal v očetov tilnik in rinil njegovo glavo še delj od ramen. In še potem, ko je oče odšepal po ulici, njegovi udi niso našli nazaj na pravo mesto. Glava je visela vstran, roke in noge so se nerodno bočile, celo telo se je prekladalo v vedno manjše kupe, dokler ni izginilo. In ko je izginilo in ni bilo ničesar več na ulici, je Mrt še vedno gledal za očetom.

Mrt se je obesil na kljuko. Tiščal je svoje majhne rame v macesnovo maso, ki je trdovratno kljubovala pritisku in se ni hotela vdati. Mrtu je odleglo, ko je lesena stena vendarle začela počasi lesti v vežo. Kako drugačna so bila vrata domače hiše v primerjavi s to orjaško macesnovino. Vsak piš je kar tako loputal z njimi in včasih so se kar same odpirale. Tolikšna preproščina se je kazala že samo v tem, kako so vrata obratovala. Tu, v poslopju Mrtovih sanj, je bil njih premik vse drugačen; bil je dostojanstven, globok, ubijajoč. V ničemer ni spomnil Mrta na revščino, ki se je doma otepal z njo. Tu je moral človek odriniti steno, če je hotel vstopiti, ne pa s prstom odpihniti latovko. Premik stene je človeka prevzel, da se je srce napelo v pričakovanju reči, ki so jih vrata morala skrivati za seboj. Mrtovo mladostno, polno pričakovanje se je prelivalo v neukrotljiv zanos. Ni čutil več vroče, po poceni tobaku

zaudarjajoče očetove sape na tilniku, ni mu bilo več do trdnega očetovega šepanja. Tudi njegova odžagana glava ga ni razburjala več. Zatajil je tople misli, ki jih je kdaj gojil do očeta. Tu se je svet odprl na stežaj in vse, kar je bilo majhno, podrobno, vsakdanje, se je kakor nevredna jutranja meglica razpršilo pred Mrtovimi očmi. Treba je bilo potegniti jasno črto pod vse to, kar ga je obdajalo do sedaj. Tu ni bilo mesto za malenkostne pomenke in za obujanje spominov na domačo skromnost. Tu ni bilo mesto za družinsko prerekanje, ne za pravdanje o obrobkih, nepomembnih hišnih pripetljajih, še manj seveda o poganjkih človeške neumnosti. Tu je šlo za stržen vsega, kar je in obstaja, kar zveličuje in odrešuje; tu je bilo treba uskladiti dragoceno človeško življenje z zahtevami enkrat za vselej vpeljane sheme, z zahtevami tradicionalne, v stoletjih preizkušene ustanove. Kakšna čast je bila za Mrta, ki je doslej živel v preprostih razmerah, da so ga te stene sprejele medse, da so ga trpele. Kakšna milost je bila zanj, ko so dopuščale, da je stal med njimi, čeprav se ga je držalo še cestno blato in si je zjutraj umil poleg rok le obraz in vrat. Kako je Mrta na skrivaj ščegetala ta čast, da ga stene niso bruhnile na cesto, kakor se je po gospodovem pripovedovanju dogodilo že mnogim fantom v njegovih letih.

Macesnova vrata so škrtnila v zapah. Izmed zapahnjenega železja se je izvil rezek, kratek pok, ki je zvenel kot startni strel pri športnih tekmah. Ker je Mrt dojemal vse po svoje, je vedel, da je ta železni pok naznanil nov, veličasten in vseh zemeljskih časti vreden odlomek v njegovem življenju. To spoznanje ga je nekoliko zbegalo. Negotov in neroden je stal v mrzli veži in se oziral okrog sebe. Potem je ugledal visoko v steni okence, za katerim se je zgubljal profil resnega, bledega moškega obraza. Mrt se je junaško vzpenjal po stopnicah. Na vrhu je nekoliko postal, da bi zbral ustrezne besede in z njimi primerno obrazložil namen svojega prihoda. Nagnil se je v odprtino v zidu, in ko je govoril, ni vedel, ali je njegov glas prodril skozi šipo do vratarja ali ne. Povedal je vse, kakor sta ga naučila oče in gospod. Najvažnejše stvari je posebej poudaril in ponovil. Vratar je mirno in ne da bi se obrnil, poslušal, da je zavrel zadnji stavek iz Mrta. Potem se je v četrto obraza nasmehnil, rekel pa ni nič. Mrt je bil verno poučen in ni zameril; bo pač taka navada v tej hiši. Tudi tega, da mu vratar ni odprl nobenih vrat in ga ni spustil v notranje prostore, mu Mrt ni štel v zlo, bo pač taka navada v tej hiši. Vratar se je zamaknil v svoje delo in Mrt se je zamislil. Tudi to čudno in nenavadno doživetje je obrnil po svoje. Seveda, stal je še vedno pred pravim vhodom, pač še vedno v veži, kajti šele za temi stenami, za to vežo so se pričeli resnični prostori, ki jih je bilo zdaj še treba obvarovati pred posvetno in nesnažno sapo, kot je bila Mrtova. Tu zadaj se je šele pričelo središče, se je začela izdelovalnica idealov, ki jih nihče ni

imel pravice okužiti s svojim grešnim vedenjem. Moral se bo očistiti vsega prahu, neprizanesljivo bo moral iztrebiti iz svojega srca vse, kar bi pozneje moglo ovirati delovanje idealov v njem. Moral se bo v vsem predati, da dozori v sad, ki ga je vredno utrgati. Potlej šele mu bodo odprli.

Bil je prepričan, da mu je to spoznanje vdahnila že sama bližina zastavljenega cilja, ki se je ponujal za temi stenami. Nekaj nesoglasja, nekaj skrbi in dvomov se je primesilo vmes, ko se je Mrt spomnil okoliščin, v katerih je prispel v to hišo: dolgo časa po očetovem odhodu je bil stal zunaj na cesti in ni bil videl nikogar, prav nikogar, ki bi bil zavil v to hišo. Narobe, redki potniki, ki jih je usmerila jutranja pot v ta del mesta, so naravnost zdrveli mimo. Niti ozrli se niso v svetlo poslopje; hiteli so mimo, kot bi ga ne bilo. Šele pred naslednjim križiščem so upočasnili korake. Prav tako ni videl nikogar, ki bi zapuščal poslopje. Kazalo je, kot da bi bila ta hiša izobčena iz navadnega prometa, izvzeta iz običajnega reda tega časa. Mrt je bil to jutro edini, ki je prestopil njen prag.

Toda Mrtovo hrepenenje po krščanskih idealih je bilo preveliko, da bi mogel odkriti v tem kakšno zahrbtnost in neiskrenost. Vedel je, da je treba z vsemi prameni svoje duše verjeti besedam, ki jih bo slišal v tej hiši, verjeti prav zato, ker bodo izgovorjene na tem mestu. Vredne so zaupanja, verodostojne so, ker se bodo porodile prav pod to streho. Še več: verjeti jim mora, še preden bodo izgovorjene; verovati mora vanje, še preden bodo spočete. Verovati mora v poštenost vseh kakršnih koli dejanj in del, če se bodo zgodila med temi stenami. Vsega tega se je Mrt zavedal. Poleg tega pa ga je zgrabila že sama beseda »ideali«, pač zaradi svoje lepote in zvočnosti ter obeta. »Ideali«, ta beseda se je poredila po jeziku in zavila Mrtovo najbližjo prihodnost v poseben blišč in slavo. Na preddverju k velikim idealom pa se je slišala kot klic same božje previdnosti.

Tako se je Mrt vdal. Čakal bo, da ga pokličejo. Imel je čas, da si je ogledal vežo: peterokotni prostor, katerega pročelno stran so polnila macesnova vrata; kamnit, odjekajoč pod; kakih osem, devet stopnic; dva zelena grma na vrhu stopnišča; bele, visoke stene. Premeril ga je nekajkrat od različnih strani, in ko si je vse ogledal, je naposled čutil utrujenost v svojih udih. Ker ni našel druge možnosti, je ob steni sedel na kovček. Naslonil je glavo v dlani in nobena slutnja, nobena posamezna misel se mu ni več utrnila; oči so mu začele upadati.

Čutil je, da se ga pollašča malodušnost. Prišlo mu je, da bi pobegnil. Zaželelo se mu je, da bi se napotil proč iz te puste groblje in se vrnil še to uro v tisto pomarančasto jesen, pod tiste daljne, razcefrane oblake, ki so bili zdaj klop pod kostanjem, zdaj čreda oplojenih košut, zdaj

njiva dišeče detelje. Zgrabilo ga je, da bi zaloputnil za seboj tisto svinčeno težko klado, pljunil v vežo in na vso tisto suhoparno skopost v njej, ki je ni sovražil in ne ljubil, temveč le spoštoval. Prijelo ga je, da bi se vrnil domov, v tisto domačo preproščino, ki jo je pravkar stresel raz sebe. Zdaj, v tej uri, bo končano delo v hlevu, v štedilniku bo veselo prasketalo. Oče in mati bosta zajemala iz velike sklede in drobila kruh s koščenimi prsti, Mrtov stol bo prazen...

Tedaj pa je že zakraljeval spanec nad njim in zadavil skušnjavo s svojimi ošabnimi lovkami. Sesesal jo je v svoje rove. Visoko se je dvignila stena nad črni kupček, ki je spal potlačen ob njenem vznožju. Mrak je gladil z mehкими prsti njegove skrčene ude. S toplim jezikom je oblizoval liste grmov na vrhu stopnic.

Ko se je zbudil, je imel občutek, da je spal dolgo in temeljito. Po telesu se je sproščeno pretakalo. Stegnil je svoje ude od sebe in stopil po veži. Glava se mu je razčistila. Ugotovil je, da je spanec prekinil vezi z doživetim, z včerajšnim. Ni mu uspelo tu, pri včerašnjem, navezati novega dne. Spomnil se je edino svojega neuspešnega pogovora z vratarjem ter svojega neomajnega sklepa, da bo čakal, dokler ne pride vrsta nanj. Železniška postaja, pot skozi mesto, očetovo šepanje, domača hiša, macesnova vrata in vse drugo, kar je pred spancem še težilo njegovo zavest, je izginilo iz spomina. Spraznil se je in Mrt je z lahkoto prenašal to, kar je še ostalo v njem.

Začelo se je tisto dolgočasno obdobje, ki je podobno polsnu pretepenega telesa. Izkazalo se je, da je slutil prav. Prebudil se je v novo življenjsko poglavje. Čeprav mu je bilo popolnoma neznano, je otipal, da se vključuje v neki nenavadni postopek. Z vsakim novim dnem se je odkrhal nov drobec iz Mrtovega spomina. Počasi je odpadalo vse tisto, kar ga je vezalo na prejšnji svet. Stopalo je izven zakonitosti časa in prostora. Zgubil je čut za potek stvari in čut za mesto. Njegov svet se je preobražal, njegova bitnost v njem se je ožila. Končno je ostala od njiju samo še ozka špranja, skozi katero se ni videlo nikamor in ki mu je omogočila, da je prejel prvo čednost, ki je bila za bivanje v tej hiši potrebna: čednost izobčenosti iz družbe.

Bilo je jasno kot zeleni grm na vrhu stopnic, da mu ideali ne bodo položeni meni nič tebi nič v naročje. Polagoma in vztrajno, s posebno zabitostjo in nedostopnostjo se bo moral pribijati do njih, pri tem pa se slepo predajati njihovem delovanju v sebi. To delovanje nevidnih sil je jako priljubljena vpeljava, kajti nadomešča, odvzema človeku vsakršno odgovornost. Sicer pa si je moč osvojiti prepotrebna in med našim ljudstvom tako redko posejana zlata načela le s temi lastnostmi,

namreč z dosledno zabitostjo, grčavostjo in nedostopnostjo. Ko je Mrt prejel prvo, prej imenovano čednost, recimo ji čednost izolacije, jo je vzela za znamenje, da je na pravi poti. Moral bo izpolniti seveda še vse druge pogoje, ki mu jih bo tako visoko zataknjen cilj naložil. Četudi je Mrt začetka taval v temi, kako si naj jih predstavlja in kako naj jih na sebi uresniči, so se mu kmalu v vsem razodeli: treba je bilo posebnih notranjih vrtilin, umetniške popolnosti, obžarjenih navdihov, skratka, čednosti, ki stoje zapisane z zlatimi črkami le v svetih knjigah o našem narodu in njegovi tradiciji. Mrt ni plaval v zraku, temveč je stal z obema nogama trdo na tleh, zato si ni delal nepremostljivih skrbi, kako si naj prilasti te nedosegljive čednosti. Kot se je izkazalo, se res niso posebno branile. Ne da bi Mrt sam kaj prispeval, se ga je oprijela prva: čednost izolacije. Od tu ni bilo več daleč do naslednjih.

Mrtov obraz se je postaral, hrbtenica se je ukrivila in vrat se je podaljšal. Koža se je mrdala pod perilom. Noge so zvrtele preobilne luknje skozi hlačnice. Vse to je bila zdaj postranska reč, Mrt je posedoval prve čednosti. Z zvenečim kladivom so dolble v njem pojoče votline. Pripravljale so prostor za tisto čudno, nedopovedljivo spako, ki bi se naj v kratkem nastanila v njegovem srcu. Čeprav je bilo še neizmerno daleč do nje, čeprav je stal Mrt še vedno na začetku svoje poti, se je prikazovala v vedno jasnejših in vedno bližjih oblikah. Vedno laže je bilo Mrtu si osvojiti novih, nezasluzenih čednosti, ki so bile osnovni pogoj za posest najvišje vrednote, ki jo je bilo človeku kdaj koli dano doseči. Vztrajno, neobzirno in brezdelno čakanje ga je obdarilo kar zaporedoma s tremi novimi čednostmi: s slepoto, z gluhostjo in nemostjo. Mrt ni več odpiral oči, ni več napenjal ušes, ni več prelecal jezika, ker je bilo vseeno, ali so bile oči odprte, ušesa napeta in jezik preleknjen ali ne.

S temi vrtilinami opremljen je Mrt hitro napredoval. Komaj se je v prvi vrsti hlastanja za ideali odtujil samemu sebi, komaj so ga pregnali iz njegovega sveta in ga popolnoma osamili, komaj so ga slekli, obrali, ogrdili in prešlatali do nagote, so se pojavili v veži ljudje. Po tolikšnem času samote so v Mrtu zakrknile vse vezi do prejšnjega sveta. Nenaden pojav človeka, znanca, bližnjega v njegovi veži ga ni omehčal. Ali so stopili samo iz Mrtove podzavesti v vežo ali so zrastle iz smetja v talnih razpokah ali so privid, mrzliččen privid, mogoče spletko možganov ali pa resnični ljudje, kdo bi Mrtu mogel to pojasniti? Celo pridobljene čednosti mu tu niso pomagale naprej. Mrt se je gibal sredi njih, ni pa se mu utrnil več noben človeški občutek. Zdeli so se mu nepotrebni, zoprni in nevarni; ogrožali so ga. Njihova bližina, ki jo je vsepovsod čutil, ga je sramotila. Pobadali so ga v živce, celo v znojnice njegove polti so se mu zatikali.

Vseeno je Mrt neovirano in gotovo nadaljeval pot. Pridobil si je čednost za čednostjo. Ker jih je bilo treba obvarovati pred ljudmi, da niso vlomili vanje, so se mu zdele še mnogo dragocenejše od prej. Bralec naj ne zameri, če se v tem resničnem poročilu o Mrtovem iskanju idealov nismo posebej dotaknili vseh drugih čednosti kakor vdanosti, klečeplaštva, prizanašanja, ponižnosti in tako dalje, čednosti pač, ki se po svoji tehtnosti in važnosti ne razlikujejo druga od druge niti za spoznanje, ki so torej vse enako potrebne za pošteno krščansko življenje, tistih čednosti torej, ki si jih je Mrt vse po vrsti pridobil med potjo do idealov in ki jih lahko vsakdo izmed cenjenih bralcev poišče v vsakem katekizmu in sploh v pobožnem tisku naše dežele. Tu bralec lahko vzame kar prvi list, na katerega je naročen ali ki mu je ravno pri roki; ni mu v tem oziru treba brskati za njim po arhivih, kajti naša dežela se odlikuje od drugih prav zaradi bogatega takovrstnega tiska. Vsekakor je Mrt vse te ravnokar naštete čednosti toliko dosegel, kot si jih more v teh rečeh najbolj poučeni in najbolj pristojni le misliti. Podrobno opisati bi jih bilo težko, posebno še zato, ker so bile te čednosti že strokovno in podrobno opisane v političnih časopisih zadnjih let. Kdor ima še dobre oči, si te čednosti lahko ogleda tudi na samem kraju, to pomeni, ugleda uresničene in utelešene v narodnih voditeljih, seveda samo, če bo imel dovolj časa in pa srečo, da jih bo slučajno videl na kakšni prireditvi ali jih srečal spotoma na avtobusni postaji ali jih ugledal skozi šipo osebnega avtomobila. Vrhu tega nam razmere tudi ne dopuščajo, da bi te čednosti podrobno opisali, če pomislimo, kako daleč se je naša zgodba že razvila, in če pomislimo, kako zelo se je Mrtu mudilo, da bi spravil sadove svojega čakanja, namreč spravil same ideale pod svojo streho.

Do tega res ni bilo več daleč. Mrt se je prerival skozi glumasto gnečo. Zelo tesno se mu je storilo pri srcu. Navadno slovesna se mu je zdela veža. Vrata so se stiskala ob vrata. Druga drugi so odjedale prostor v zidu. Tudi napisi, ki so bili tam pritrjeni, so razkrivali zajedavo zavist, tisto zadnjo čednost, ki je človeku potrebna čisto ob koncu. Vselej, kadar je pridrvel skozi duri šop vratarjev in se prav tako hitro spet porazgubil v sosednjih prostorih, so oči planile za njimi. V naslednjem hipu pa so jih ljudje spet položili predse na konice čevljev. Vrata so nihala, vratarji so tekali in se šibili, odvažali in dovažali, vsem se je kar se da mudilo. Luči zdaj te zdaj one barve so se utrinjale zdaj tu zdaj tam.

Ropot je razbelil Mrtovo mržnjo do kraja. Po tolikšni blagodejni samoti in po tako brezobzirnem iztrebljanju privzgojene plehkosti je zdaj spet zakrilila človeška plehkost v vežo. Zdaj ko je nanovo zbrzdal svoje življenje in mu našel smisel v idealih, zdaj, ko je junaško strgal

raz sebe vso gnilo zadovoljstvo, foteljsko udobnost, komodno užitekstvo, zdaj naj po vsem tem prejme ideale iz človeških rok vpricho radovednih zijal? Zdaj naj znova primerja svoje dosežke z običajnimi, ustaljenimi vzorci, s trapastimi hišnimi redi in dogmatičnimi napotki? Zdaj se naj spet znova poskusi s šablonarji in birokrati, s filistri in dlakocepci, s plitveži in mrhovinarji? Še vedno ni vreden, da bi se sklonili k njemu bogovi sami?

Sredi te zadnje in najhujše preizkušnje je Mrt spregledal. Ni manjkalo veliko, da ni podlegel in se zrušil pod bremenom. Toda nikogar ne trpinčijo preizkušnje čez njegove moči. Tudi Mrt je okusil blagodajnost te človeške, božansko pocinkane resnice na svoji koži. Prav na vrhu najhujše stiske se mu je odprlo. Mrena mu je padla izpred oči. Kot na filmskem platnu se je pojavil pred njim napis: ideali. Res, stalo je na enih izmed majhnih vrat prav v njegovi bližini. Zdaj je videl vse jasno: na cilju je, ni vztrajal zaman; prejel bo, česar ni zaslužil: ideale. Šest črk mu je napolnilo oči, požiral jih je in jih kosoma gotal skozi zenice. Kako dobro je delo po bolečih udih. Oči so se širile, lezle narazen, čeljusti so se odpirale, sline so se trdile v kepe in se začele valjati po ustih. Mrt jih je lomil z jezikom, jih žvečil in jih porival po nebu sem in tja. Ko so naraščale, jih je skušal izpljuniti, toda jezik se je zatikal. Kepe so rasle in se večale, dokler mu niso zalile zadnjih kotov v ustih. Mrt je zijal na široko, ni se mogel ubraniti solz, ki so splezale v skremžene gube, tekle po njih do ušes in od tam cepale v vežo. Čutil je, da mu je kri šinila v glavo. Tresavica ga je pograbila. Telo se je zganilo, začelo je uživati zadnji košček poti.

In potem Mrt ni vzdržal več. Sunkovito je vstal, nalovil v naglici sape in se pognal s trhlimi nogami proti vratom, ki so nosila napis: ideali. Noge so kloptale po kamnitem podu kakor kladivčki na otroškem mlinčku. Ni se ozrl v nikogar, saj tudi nobeden ni zaslužil njegove pozornosti. Sicer pa se tudi nihče ni ganil z mesta. Vsi so sedeli v svojih pravičnih držah po klopeh, kakor so sedeli že vselej, in se sončili v svojem samoljubju. Mrt je tekel naprej in čutil v suhih stegnih zavistne in strupene pike. Ti od zlobne zavisti obrejeni uščipi v stegno so bili zadnje, kar je Mrt prejel od svojih sovražnikov. Razumljivo, prvi izmed njih bo dosegel svoj cilj. Samo košček še, mogoče samo pol metra, in Mrt bo došel do vrat. In res, dosegel jih je, ko so se ravno začela odpirati. Na pragu je pripognil telo, da bi ne trčilo v podboje. Pa bi ne bilo treba, kajti vrata so bila točno odmerjena za človeka njegove postave.

Zakloptal je čez prag in slišal za seboj, kako so vrata tresnila v zapah. V ključavnici se je streslo. Napis, ki je bil pritrjen z žebličkom,

je treščilo v vežo, kjer se je žvenketaje zdrobil na drobne konce. Trhlina se je razletela na vse strani, da so ljudje nevoljno odskočili.

Mrt je ležal na trebuhu, telo se ni moglo privaditi trdemu in mrzlemu predmetu. Z roko je otipal, da so bile železniške tirnice, potem je otipal isto z jezikom. Tedaj je pogledala izza ovinka črna lokomotiva, ki je vlekla za seboj dolgo vrsto vozov, natlačenih s klavno živino. Okrogli železni noži so se zarežali v Mrtovo telo. Par za parom rezil se je posebej zaril v gmoto mesa in kosti, preden je zadržal čezenj. Kdaj pa kdaj je zatrobilo govedo.

Ravno tedaj se je prikazal v veži vratar v veliki temni suknji. Njegove oči so se rahlo smejale, tako da navzoči niso vedeli, ali je to že smeh ali še ni. Vrtar je poklical ime:

»Mrt!«

Zdaj bi moral vstati Mrt s klopi in stopiti naprej, kajti zdaj je bila vrsta na njem, da prejme zadnjo čednost človeškega življenja: ideale. Vse je bilo nared, vse natančno pripravljeno, samo Mrt se ni dvignil.

»Vse je bilo nared, vse natančno pripravljeno,« je rekel tudi vratar. »Kako lahko bi jih dobil, svoje ideale. Pa ti gre in ti v zadnjem hipu prekriža načrte. Kaj mu je treščilo v glavo?«

Čez nekaj časa je rekel vratar:

»Je med vami še kdo, ki čaka na ideale? No, vidite, nikogar ni. Bil je edini, ki jih je hotel imeti. Zares pametna, sodobna stvar, tile ideali. Pa ti gre in ti prekriža načrte. Ljudje božji, povejte, ali ni to neumno? Ne, to je blazno, neumno in nekrščansko.«

Še ko je vratar govoril te čudovite in modre besede, mu je padel svinčnik iz las in se potočil med črepinje. Trije podrejeni vrtarji so se vrgli po tleh in ga slastno pobirali.

Mrt je porinil svojo glavo skozi zavesi, ki sta puščali tako ostro špranjo vzdolž okna, da bi mu od obeh strani prerežali vrat, če bi bili nož. K sreči sta bili zavesi iz blaga in ne iz jekla. Tekli sta v razkuštranih potezah od stropa nizdol na Mrtov tilnik in se tam precepili v dvoje. Spreletelo ga je, ko se je z mrzlo vlago napojeno blago stisnilo k vratu. Morebiti sta odviseli že rodove pred tem oknom. Strah je gledal iz uguzane tkanine, sapa pradedov in prababic je pihala iz nje. Isto blago se ga je dotikalo kot prej prednikov, na istem koncu so prijemale zaveso kot zdaj Mrt. Čutil je nenaden odpor prstov proti tem capam, naglo jih je izpustil. Vzel je glavo iz špranje in zaveso so se spojile.

Zunaj je tedaj izginilo mlecasto nebo, izginili so obrisi hišnih streh, ki so pritiščale svoje sive grebene tik pod okno. Kdor bi v tej uri stegnil roko, bi se jih moral dotakniti. Čisto spodaj se je pogrezala

cesta, ki so jo pozni potniki s hitrimi koraki sekali na debele konce. Ko je Mrt spustil zavesi, mu je zbrisalo slike za oknom izpred oči.

Tudi pohištvo v sobi ni bilo njeno. Bilo je staro, zvoženo, počeno, veglasto, kratka, v vsem primerno zavesam. Vse to je sproti strlo sleherni dekliski izraz, ki ga je skušala pričarati z osebnimi stvarmi v sobo. Ni ji bila podobna v ničemer in razen nje same ga ničesar v njej ni spominjalo nanjo.

Toda te zunanosti so Mrta prešinile samo kratke hipe. V tej uri mu ni bilo do tega, da bi se ukvarjal z revščino, ki je vladala pod streho; v tej uri je mislil nase. Že nekaj dni prej sta vedela za ta večer in za vse to, kar se bo zgodilo, Veselil se je tega dogodka, neugnano ga je pričakoval. Danes popoldne je komaj krotil napetost, ki se je nabirala v njem do nabreklosti. Zdaj pa, ko je bil na tem, da bi to napetost spremenil v dejanje, je splahnela; vse se je razpršilo mimogrede v nič. Kar je ostalo, je bil počen bron, ki ob najhujšem butanju z batom ni zazvenel. Najraje bi se skrivaj zmuznil izpred nje in se vrnil v svojo sobo. Imela je okno proti železniškemu križišču. Tračnice so segale druga križem druge, in tam, kjer so se prepogosto zajedale, so se pokazale podplutbe. Do krvi je bila dodelana zemeljska površina, razrvana in razkosana je ležala med zidovjem. Kljub temu pa bi se Mrt z mirnim srcem naslonil na okno in se zazrl vanjo. Z mirnim srcem bi požiral tisto nasilno puhanje rjovečih lokomotiv pred krdeli vagonov. Ugriznil bi v puste saje, ki so se dvigale s tračnic proti internatu, vlekel bi v ušesa oglušno drdranje, ko udarjajo težka kopita vagonov srdito ob železje — in bilo bi mu svežeje pri srcu, mnogo svežeje, kot mu je zdaj.

Medtem ko se je ukvarjal z zavesami, se je slačila in opravljala toaleta. Mrt se ni obrnil. Vseeno je osledil njene korake za svojim hrbtom, ugibal njene kretnje in tehtal njene šume. Poznal je njene drže, ker je poznal njeno telo; že večkrat se ga je bil navzel skozi obleko. Pogosto sta stala objeta okrog bokov pod drevesom in s pridržanim dihom pričakovala, kdaj bo kanila toplota od kože. Od takrat so mu bile znane vse podrobnosti na njenem telesu, toda, zdaj bi ne prenesel pogleda na njeno nagoto. Ni se premaknil. Prodiral je z očmi skozi zastrto okno v daljavo. Skušal je skriti vanj svoj drget, skušal ustaviti ropotanje v prsih. Pri tem je upal na zdravilno moč časa.

Tedaj je rekla:

»Mogoče bi odprla okno, kaj praviš.«

Ves čas nista spregovorila. Čeprav jo je slutil za svojim hrbtom, se mu je zdela odmaknjena na neki daljni otok; ki mu morske zveri branijo dostop. Njen glas ga je sunil in jo približal; bila je v sobi. Začelo se je obračati. V duši se mu je sproščalo in nenadoma mu je bilo jasno, da je bil molk tisto, kar jo je oddaljevalo.

Brez besede je segel med zavese in odprl. Hladen zrak mu je puhnil v obraz. Strehe, ki so prej molile svoje umazane dimnike pod okno, so izginile. Pred njim se je razprostiralo velikansko mesto, spikano od lučk se je razlezalo na vse strani. Neizmerne so se zdele višine sten, ko so rasle iz geometričnih črnin in se lepile na obzorje. Sklepale so se v nešteto sob, delavnic, stranišč, hodnikov, kuhinj, liftov, kleti. Sklepale so se za ljudmi, ki te hipe oblačijo pižame in v siju nočnih svetilk legajo v postelje; sklepale so se za razsvetljenimi telesi, ki dajejo in prejemajo, dokler ne ugasnejo; za udi, ki se razbijajo.

V Mrtu se je porodila žeja in se mu zgoščala v trebušni votlini. Bilo mu je, ko da se odpirajo po vsem telesu razsušene brente; ko da zijajo vse celice s svojimi odprtini proti puščavskemu soncu in se narejajo kraste, ki se zajedajo globoko v usahlo meso, tako globoko, da žeja neha biti žeja in postaja suha in gola bolečina; bilo mu je, ko da ob krastastih škrtinah poganjajo poslednji grebeni krvi.

V kratki nočni srajci je stala ob njem. Vzel jo je v naročje in jo odnesel od okna v temo podstrešne sobe. In ko jo je nesel stran od pikčastih lučk, so mu njene noge visele čez lakti. Vso pot jih je poljubljal, z vso vnemo si je želel, da bi se proga od okna do ležišča čudežno podaljšala v nedogled. Poljubljal je njena kolena, ki so bila razuzdano blizu in to uro ustvarjena nalašč za njegove lačne ustnice.

Spređaj je visel ogromen križ v prostor, na stranskih stenah so se gnetile figure križevega pota, dišalo je po zelenju in po vosku. Vzdož cerkvene ladje se je vlekel mrak. Tišina je predla svojo mrežo od postave do postave, ki so bile nanizane med klopmi. Le kadar si je kdo poravnal hrbet, takrat so zapokale kosti ali pa je votlo zahreščalo v lesovini. Včasih je prodril tudi cestni buč cerkveni zid in kadar je prehrupno narastel, je bilo vsem, kakor da bi grenko kanilo v jutranjo pobožnost in jo onečastilo.

Mrt se je pogreznil. Njegova ušesa so še premlevala molitev, ki je zdvijala skozi internatsko svetišče in raztrgala na konce obroče kadila, ki so od sinoči obviseli na istah. Glave tovarišev so se obesile, okolica je izginila izpred oči, misli pa so odplavale. Mrt ni molil niti si ni delal skrbi, kako naj prebije te pol ure. Pogrezal se je v klopi in vrtal s priščipnjenimi očmi luknjo v marmornasti steber, ki se je pred njim vil proti stropu. Temno grozeča zmes se je nabirala nad njim in se mu obesila v dušo. Pred urami je še okušal sladkost človeške predanosti in zdaj že uživa njeno grenkobo. Naraščala bo s takšno silo, da mu bo trgala drobovje, toda mora ji biti kos. Bil je pripravljen, da se bo zavalilo nanj. Razkošatil je ramena in zajel s trebuhom zraka, napel je tilnik

in zaril noge v tla. Grezal se je, v njem je razpadalo na drobne konce. Bil je na tem, da ga bo ugonobilo in da vsak čas plane z nabranim, živalskim krikom v cerkveno tišino. Toda čisto proti koncu, preden bi kriku mogla slediti prazna in nična črnina, se je iz sežganega zraka spet dvignil. Mrt, ki dviga samega sebe; dviga samega sebe s pekočo bolestjo v srcu. Mrt, ki dokliče samega sebe iz daljav, ko bi ga ne doklical noben srtinast, gromonosni planinski bik, ki bi že samo pogled na njegovo izbuljeno glavo pometal tovariše iz dremavice. Mrt se je priklical sam in se vrnil.

Vsa zgodba se je začela ponavljati. Slike so se vrstile zaporedoma in Mrt jih je doživljal znova. Spet je tolkljal mesec po strehah in se zmuznil skozi špranjo v zavesah v podstrešno sobo. Škrabalo je po šipah, zaigralo v zidnih razpokah in premerjalo revno sobno opremo. Dotaknil se je njunih teles in ju pobelil. Razkril jima je, da sta na dosluhu, da se skokoma manjša razdalja, ki sta se prej komaj mogla slišati do nje. Loči ju samo še tanka omamna predenica.

Tedaj je Mrt vstal in prestrigel mesečino v oknu s tem, da je odrezal špranjo. Zavesi sta se zajedli vase, na njunih zunanjih hrbtih, obrnjenih zun proti streham, so se odbijale puščice mesečine in se razletavale na vse strani naokoli. Po eternitnih in opečnih strehah so bobneli žebliji, tako je bučala mesečina v Mrtovih ušesih. Sredi tega žebljanja streh bo prebodel zadnje tkivo, ki še zadržuje spremenjenje njunih teles.

Vedel je, da se v tem hipu enako dogaja v tisočih takih in boljših sobah, kot je ta, v nešteti podobnih okoliščinah, kot so tukaj, v vseh mestih in vaseh, povsod tam, kjer so dekleta v naglici pozabila zapreti špranje v zavesah. Razlikoval se je od drugih le po namenu tega dejanja: oni so uživali iz navade ali iz neukrotene strasti, on pa je užival, da bi se očistil. Sredstvo, ki je druge umazalo, je njega očiščevalo. Lovil je pot iz duševne soteske, se otemal uničujoče nepomembnosti, se otresal duhovnega mrka. Zavest, da se je poštaval po robu vpeljanim življenjskim oblikam in medosebnim odnosom, po robu običajno prepleskani morali, po robu vsemu zatiranju in zatajevanju prvin in bistev v človeku, ta zavest je koprnela po temi, kamor bi izšel svojo uklenjenost; je koprnela po bliskovini, ki bi metala slepeče strele v njegove prepade; koprnela po stezah, vklesanih v zijajoča brezna.

Z vročimi rokami je začel prelivati svoje telo v njeno. Pijoč njegovo sočnost, je iskal zadnji ključ do njenega telesa. Ko ga je našel, je odprl v vseh sklepih in členkih, je odpahnil na stežaj. Odpiranje se je sprevrгло v zaklepanje. Trebuha sta se tesno zaklenila. Tako kot se zagriže vihar v seneni kozolec. Zapeklo je, zapeklo huje, ko bi ju ošvrknil jermen na biču.

Ko je Mrt pogledal skozi okno, se je mesto krčilo v svojih zidovih. Luči so se umaknile iz oken v notranjost zidov. Postale so tako nezatne, da jih oko ni več dojelo. Šlo je proti jutru. Poslopja so zrasla dlje v nebo in se široko razkoračila v tleh. Opirale so se zijavke, ki so vodile med hišami strmo navzdol in jih delile v skupine. Tik nad poslopji se je vlačila temna goščav, ki je curnila vanjo medla svetloba, kadar so jo spuhtele navzkriž ulične luči ali kadar so jo od spodaj ošvignila zgodnja tovorna vozila s svojimi svetlobnimi repi. Soba se je naužila svežega zraka, ki se je nalovil skozi okno, Mrtu pa je pognal novo kri po udih.

Njeno telo je spalo. Spalo je v globino, trdo zaprto, z zapečatenim trebuhom, z udi brez trenja. Stal je ob njenem ležišču in gledal prvič njeno spanje. Videl je spečo mater, videl speče tovariše, toda speče deklice še ni videl. Spokojen mir jo je odeval, izročila se je tihemu molku v sobi in ponudila telo brez vsake slasti mehki odeji. Izžarevala je toploto, ki se ga je blagodejno dotaknila. Stoje ob vznožju je užival njen mir.

Nekoč, ko je bil še deček, je spal v velikih, mrzlih spalnicah, kjer je stalo ob zidu in po sredi na desetine oštevilčenih postelj. Ena izmed njih je bila njegova. Kadar ni mogel spati in se mu je zahotelo stran od tod, je prislunil dihanju v spalni dvorani. Pijanemu bruhanju so bili podobni glasovi. Tem dlje se je pomikala noč, tembolj živalsko je drnjohanje naraščalo. Naposled je Mrta dušilo v grlu. Navkljub vsemu je vztrajal vsa leta v zavodu, legal dan za dnem neprisoten v njegove velike spalnice in goltal grgranje spečih tovarišev. Končno se je privadil množičnemu smrčanju, postal je neobčutljiv za gnuse. Tudi materino spanje ga je le vznemirjalo. Zaradi rastočih skrbi in prevelikega dela je spala zelo malo in nemirno. Spanje deklice v ispi pa ga je prevzelo. Odražalo je kos njene lepote in izsevalo svečanost počitka; predana sama sebi je ležala pred njim. Nežno ga je priklepalo, da se dolgo ni mogel ločiti od njenega ležišča.

Ni se prebudila, ko je odhajal. Po prstih se je zmuznil iz podstrešne sobe. Na hodniku se je ustrašil svoje lastne sence. Nesramno je kriknila, se mu skotalila pod noge in se pošastno zamotala med mrkanje ranega jutra. Zdirjal je čez stopnice in tekel od tod, kot se spusti tat v noč, da zabriše sled. Spodaj, na cesti je pravkar začel poganjati nov dan. Luči so bile pritrjene na drogovih, tam pa, kjer so bili drogovci že tlak, so ležale še močne krpe od noči. Zagnal se je med mestne ulice. Iz odprtih med hišami so se poganjale lovke, grabile za njim in ga sesale v svoje rove.

V internatu se še niso prebudili. Odrinil je težka, okovana macesnova vrata in se stisnil skozi odprtino. Skušal je neslišno stopati

skozi kamnito lopo. Jezno je stiskal med zobe škrtanje, ki se je oglašalo pod obutvijo.

Potlej je z drugimi vred sedel v klopi in čutil, da mu je telo zgorelo. Mošt njenega telesa se je spremenil v ogenj. Videl jo je pred seboj. Videl je dva kupčka, ki sta zaštrlela v odejo in jo dvignila, kadar so prsi zajele zraka. Razdehtela se mu je, on pa jo je razklal na tisoč treščic. Njegova kri je obluskala njene stene. Zanosil jo je. Videl jo je razsuto in ogoljufano, zavoljo njega je izdala svoje najskritejše šume. Njegovih rok se je držal smod, med prsti pa je obvohal ilovico.

Spredaj je visel ogromen križ v prostor, na stranskih stenah so se uvrščale figure križevega pota za šesto postajo. Ženska je ponudila prt in moški je obrisal vanj mokre roke. Mrt je poveznil pogled in se pogreznil. Tovariši iz zadnjih klopi so mu prebadali hrbet.

EROS

Marija Gorše

I

Rada imam vonj črne prsti,
 cvetove akacij,
 stezo čez travnik,
 (lovim perut svojih sanj),
 reko, v juliju hladno,
 belo od kamnov.
 Rada imam tvojo kočo leseno,
 črno od časa, dežja,
 zvoke tvoje piščali.

Žar v očeh.
 Žar v prsih.
 Razvnel si ta žar.

Prekletstvo dajanja brez
 sprejemanja.
 Ne, sem rekla.
 Imela sem pokorno srce.

Se slišim:
 haha —